

Dynamisch Perspectief

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw Et Voeding

September 2016 / 5

In gesprek met (on?)kruid
Geplaagd en uitgedaagd
Plaaagdieren als lekkernij
Spreeuwensprookje

Dynamisch Perspectief

redactioneel

Vechten tegen de draak

Bij het Michaëlsfeest, aan het begin van de herfst, hoort het verhaal van Michaël die de draak verslaat. Het is het feest van de moed, van innerlijk wakker zijn, om de draak te overwinnen. Draken komen we in deze DP in vele hoedanigheden tegen: als Suzuki-vlieg, investeringsvraagstuk, klimop rond een appelboom, regen die nooit meer op lijkt te houden, onkruiden, slakken, hazen, duiven, ganzen, de 'groene maffia', Monsanto, koolmotjes.

Het vergt moed om deze draken in de ogen te kijken en je af te vragen: wat komen ze eigenlijk doen? Kan ik er iets van leren? In die zoektocht ontstaan nieuwe inzichten: 'Luizen zijn een zegen voor de plant', 'Reeën en hazen waren eerder op deze plek dan wij', 'Schaalvergroting past niet bij mij, ik ga de schaal juist verkleinen!'

Nee, je wordt er niet blij van als je pas geplante sla de volgende dag is verdwenen (of als je als eindredacteur op een heel andere lijn blijkt te zitten dan de schrijver). Je ergert je. Maar deze 'weerstandskrachten' maken je sterker en zijn leerzaam; het gevecht met de draak kan vruchtbaar zijn.

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

- 03 Dynamisch Portret: Fruitweelde
- 08 Derk Klein Bramel: 'Verbreiding kan helpen om werkelijk een cultuuromslag te maken
- 11 Column KALLE: Appelboom
- 12 Het ideale boerenbedrijf van Marijn van Lieshout
- 14 In gesprek met (on?)kruid
- 18 Geplaagd en uitgedaagd
- 24 Dynamische keuken: Plaagdieren als lekkernij
- 28 Dynamisch Perspectief
- 32 Agenda
- 34 Colofon en Ledenservice
- 35 BD juwelen

In gesprek met (on?)kruid

- 14 Een nieuwe relatie aangaan

Geplaagd en uitgedaagd

- 18 Welke innerlijke houding neem je aan?

Plaagdieren als lekkernij

- 24 Ganzenvleeskroket en zwanenbouillon

Fruitweelde in de Betuwe

'Ik heb hier
een **opdracht**
– zo voelt
het voor mij –
een opdracht
als boer'

In januari 2011 ondertekende Elze-Lia Visser-Westerweele (50) het koopcontract van 3,7 hectare in Ingen. Haar jeugddroom om boer te worden kon op dit perceel eindelijk vorm krijgen. In de afgelopen vijf jaar is de kale akker getransformeerd in een weelderige boomgaard waar insecten, vogels en hazen van meegenieten. En Elze-Lia? Ze heeft veel tegenslagen moeten verwerken, maar voor het eerst in haar leven lukt het haar om te aarden.

Tekst en foto's: Annelijn Steenbruggen

Het is begin augustus. Aan het eind van een vrijdagmiddag heb ik met Elze-Lia afgesproken op haar fruitteeltbedrijf in Ingen. Hoewel de boomgaard er weelderig uitziet met bloeiende klaver tussen het gras, wuivend riet langs de slootkanten en een diversiteit aan hagen en bloemen rondom de percelen, oogt het geheel ook goed onderhouden en geordend. Het erf en de werkruintes zijn opgeruimd en het gras tussen de fruitbomen en -struiken is gemaaid. Ik ben een kwartiertje te vroeg en zie hoe Elze-Lia de mensen die vandaag bramen hebben geplukt bedankt voor hun inzet. "Met mijn Poolse seizoenarbeiders probeer ik Pools te praten", vertelt Elze-Lia later. Dat ze zo zorgvuldig met haar werknemers omgaat, wordt gewaardeerd. Een Pools echtpaar is voor het vierde teeltseizoen op rij bij haar teruggekomen. Hoe belangrijk goede arbeiders zijn, is één van de grote lessen die Elze-Lia afgelopen vijf jaar geleerd heeft: "Het is een belangrijke kostenpost waar ik heel efficiënt mee om moet gaan. Ik heb bijvoorbeeld berekend dat ik niet zelf moet plukken maar dat ik mijn arbeiders heel strak moet aansturen en managen. In het eerste jaar wist ik dat nog niet en dat heeft me veel geld gekost."

Wageningen

De wens om boer te worden, droeg Elze-Lia dertig jaar met zich mee. "Op mijn vijftiende werkte ik elke zaterdag bij een tuinder", vertelt ze. "Dat vond ik zo leuk, daar wilde ik wel mijn beroep van maken. Als je wvo hebt gedaan – zoals ik – en je zegt 'ik wil boer worden', dan

ga je naar Wageningen. Daar startte ik met een studie tuin- en landschapsarchitectuur. Ik moest ontwerpen maken zonder me wat aan te trekken van de bodem. Dat voelde voor mij heel beroerd: ik besefte dat ik me juist met die bodem wilde bezighouden. Toen ben ik overstapt naar cultuurtechniek. Daar leerde ik hoe je na inpoldering de bodem geschikt maakt voor landbouw. In die tijd kwam het milieu in opkomst en ging ik stage lopen bij een bureau voor bodemsanering. Voordat ik afgestudeerd was, werd ik er al aangenomen. Vervolgens heb ik twintig jaar met ontzettend veel plezier als bodemadviseur gewerkt, eerst in vaste dienst en daarna als zelfstandige."

Kraaybeekerhof

In 2008 kwam bij Elze-Lia de gedachte terug: 'Ik zou toch boer worden? Wat doe ik daar nog mee?' De man van Elze-Lia is opgegroeid op het platteland en deelde haar interesse om buiten te wonen met een stukje eigen grond. "Het is nu of nooit", zeiden ze tegen elkaar. "Als ik het doe", besefte Elze-Lia, "dan wel biologisch." Als bodemadviseur heeft ze verschrikkelijke bodemvervuilingen gezien en daar wilde ze niet aan meewerken. Bovendien at ze al jaren biologische voeding en kreeg ze huidallergie van diverse chemische stoffen. Haar eerste stap was dan ook een bijscholing of omscholing naar biologische landbouw zoeken. Via internet kwam ze bij de tweejarige deeltijdopleiding van Kraaybeekerhof terecht.

"Oh, ze beginnen morgen al", constateerde Elze-Lia. Ze belde direct

naar de academie en de volgende dag zat ze bij Michiel Rietveld in de schoolbankjes. Dat het een biodynamische landbouwcursus was, ontdekke ze daar pas. "Ik had eroverheen gelezen. Waarschijnlijk omdat ik nog nooit van BD had gehoord." In die eerste les zei Michiel: "Ik ga jullie wat vertellen over antroposofie. Zet de luiken open. Als het niks voor je is dan heb je het in ieder geval open ontmoet."

Wat Elze-Lia toen hoorde, vond ze heel erg intrigerend: "Er vielen voor mij een aantal puzzelstukjes op z'n plek. De invloed van de kosmos was zo'n puzzelstukje. Dat de maan invloed op de aarde heeft, zien we dagelijks met eb en vloed. Maar dat die krachten ook op de bodem en planten inwerken, had ik mij tot nog toe beperkt gerealiseerd. Door het verhaal van Michiel vond ik het ook zo logisch dat de planeten en sterren invloed hebben. Ik heb die luiken dus niet dichtgemaakt, zeker niet. Een heleboel dingen begreep ik toen niet – en nog steeds niet – maar ik voel en ervaar dat het klopt."

Opa

Tijdens haar eerste stage op een groentebedrijf besefte Elze-Lia op eens hoe oud ze was: "Bukken, op mijn knieën werken, weer opstaan. Dat trok mijn lijf niet meer. Ik overleefde het op paracetamol. Mijn tweede stage op een fruitteeltbedrijf beviel fysiek veel beter. Bovendien is mijn opa fruitteeler geweest in Zeeland en de opa van mijn man was fruitteeler in Noord-Holland. Ik vond het een leuk idee om daartussenin – in de Betuwe – in de voetsporen van onze opa's te treden.

Voor appels en peren – wat onze opa's teelden – heb je minimaal 10 tot 12 hectare nodig. Zo'n groot bedrijf past niet in mijn hoofd. Kleinfruit rendeert beter per hectare en heeft meer het formaat dat ik kan overzien én financieren."

Inmiddels is het kleinfruit-bedrijf van Elze-Lia het zesde teeltseizoen ingegaan. "Nu ik ruim vijf jaar bezig ben, begrijp ik waarom mijn moeder het bedrijf van mijn grootouders niet heeft overgenomen: het boerenberoep is een heel heftig bestaan. De consument zou meer moeten weten met welke risico's en weerbaarheid een boer te maken heeft. Niet alleen fruitteelt maar alle sectoren hebben het heel zwaar. Het is echt moeilijk om met landbouw je boterham te verdienen. Ik besef het nu omdat ik het zelf aan den lijve ondervind."

Suzuki-vlieg

De tegenslagen die Elze-Lia het hoofd moest bieden, lagen in de beginjaren met name aan de afzetkant: "In 2013 had ik mijn eerste grote oogst. Omdat ik nog in omschakeling zat, hadden de groothandelaren geen interesse in mijn product. Ik heb me toen aangesloten bij de veiling. De prijs die ik daar kreeg, was nog lager dan mijn verpakkingskosten." Inmiddels heeft ze de afzet goed geregeld maar drie jaar geleden deed de Suzuki-fruitvlieg zijn intreden. Elze-Lia: "Toen ik met mijn bedrijf begon, bestond die vlieg alleen in Zuid-Europa. Ik denk dat hij via de fruitstallen in de Betuwe – die kersen uit Italië verkopen – hiernaartoe is gekomen. De vlieg begon in mijn kersen.

Voordat de kers rijp is, legt het vrouwtje er al eitjes in. Binnen een maand brengen ze een nieuwe generatie voort en elk vrouwtje legt 300 eitjes. In de acht weken dat er kersen aan mijn bomen hingen, had ik dus twee tot drie generaties Suzuki-vliegen gekweekt. Nadat de kersen oogst klaar was, vlogen ze in een keer door naar mijn bramen en frambozen waar ze grote schade hebben aangericht. Om mijn bramen en frambozen te sparen, heb ik afgelopen twee jaar de kersen groen geoogst en vernietigd. Ik heb nu het besluit genomen om de kersen er helemaal uit te doen. Aan mijn kersenboomgaard heb ik veel werk en kosten en nauwelijks opbrengst gehad. Daar heb ik mee te dealen."

Deel van het geheel

Als we even later door de kersenboomgaard lopen, is het leed er niet aan af te lezen. Ook dit perceel is goed onderhouden met keurig gemaaid gras en gezond ogende bomen die vol in het blad staan. Elze-Lia laat zich dan ook niet door de tegenslagen afleiden of naar beneden trekken. "Dat weiger ik gewoon. Als ik naar het geheel kijk, zie ik dat het per saldo steeds beter gaat. Er is een lijn omhoog. Bovendien gebeuren er hele leuke dingen, zoals dat Fruittuin van West in Amsterdam mijn vijfhonderd kersenbomen overneemt. Ook leer ik ontzettend veel. Op het persoonlijke vlak heb ik bijvoorbeeld

geleerd om los te laten. Als ik ergens mijn zinnen op zet, dan ben ik van nature geneigd om net zo lang te duwen en trekken tot ik het voor elkaar heb. In de landbouw werkt dat niet. Als mens kan ik een bepaalde kant op willen maar als dat niet lukt dan is er toch iets in de kosmos – misschien zijn dat engelen – die iets anders met mij voor hebben. Daarop vertrouwen is de kern. Ik doe dit bedrijf niet alleen. Dat kan ook niet. Er is veel meer om dit te helpen bestaan en ontwikkelen. Ik merk dat er allerlei invloeden zijn die ik niet kan grijpen maar die er wel voor zorgen dat het hier steeds beter wordt. Natuurlijk word ik ook steeds vakkbekwamer maar dat het beter gaat, komt niet door mij. Het is voor mij de kunst om de juiste dingen te doen om die ontwikkeling te faciliteren. Maar ik ben die ontwikkeling niet, ik ben slechts een deel daarvan."

Draken verslaan

"Waar wil het bedrijf met mij naar toe? Waar wil het geheel naartoe?", is dan ook de vraag die Elze-Lia zich nu regelmatig stelt. Haar persoonlijke thema daarbij is het zorgen voor de bodem. "Enerzijds is dat de basis van het leven: zonder bodem geen oogst en geen voedsel. Anderzijds is het mijn zoektocht om mij geaard te voelen. In mijn leven ben ik achttien keer verhuisd. Hier ben ik eindelijk aangekomen, dit is mijn plek. Soms – als het even moeilijk gaat – denk ik: ik verhuis wel weer. Door het besef dat ik deel ben van het geheel kan ik dat niet maken. Ik heb hier een opdracht – zo voelt het voor mij – een opdracht als boer."

Hoe ziet Elze-Lia de toekomst van haar bedrijf? "Het is er nog maar net," aldus Elze-Lia. "Ik zie het als het begeleiden van een kind. Het heeft nu de leeftijd dat het begint te lopen en een eigen willetje ontwikkelt. Ik wil het graag zo begeleiden dat het kan uitgroeien tot een mooie volwassene met een eigen identiteit. Concreet betekent dit dat Fruitweelde zich verder ontwikkelt tot een mooi stukje aarde waar mooie mensen, mooie planten en mooie dieren met elkaar een mooi geheel vormen van blijde wezens. Daaruit kan ik als boer dan weer de kracht putten om tegenslagen te bedwingen of – met andere woorden – om draken te verslaan. De Suzuki-vlieg is een van die draakjes maar er zullen altijd nieuwe draken komen. Dat hoort erbij. Elke draak leert me ook weer wat en helpt mij om een stapje verder te komen." 🐉

Fruitweelde

P. van Westrhenenweg 16
4031 JP Ingen
www.fruitweelde.nl

3,7 hectare lichte rivierklei.

Fruitteelt (bramen, pruimen, kiwibessen, frambozen, kersen) en groenteteelt. Vier bijenvolken met de namen Kitty, Esdoorn, Angel en Spirit in samenwerking met Odin-imker Jos Willemse.

Rechtsvorm: Fruitweelde is het eenmans-bedrijf van Elze-Lia Visser-Westerweele. Haar echtgenoot heeft een fulltime ICT-baan en is daarnaast de imker op het bedrijf. Ook is er een moestuin waar mensen uit de buurt zelf groenten kunnen oogsten, De Groentehof. Dit is een gezamenlijk initiatief met biodynamisch tuinder Klarien Klingen.

Afzet: Fruitweelde is aangesloten bij coöperatie Nautilus. Al het verse fruit gaat via de groothandel naar de natuurvoedingswinkels en maaltijdboxen, waaronder Beebox. Beschadigd fruit gaat direct naar het vrieshuis en wordt ingevroren verkocht aan producenten van biodynamische sappen en jams. De groentes worden door middel van zelfoogst-abonnementen afgezet in de buurt.

Herfstcongres

Landbouw **CULTUUR** van de toekomst

woensdag 5 oktober 10-16 uur
Locatie: boerderij Zonnehoeve, Zeewolde

De biologisch-dynamische landbouw is gericht op een verdere ontwikkeling van de aarde, op het bevorderen van haar vruchtbaarheid, vitaliteit en veerkracht. Daarmee wordt landbouw een culturele aangelegenheid die vraagt om verbinding en instrumenten die deze ontwikkeling kunnen bevorderen. Het jaarlijkse congres van de BD-Vereniging, de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging en Stichting Demeter gaat over het gezamenlijk vormgeven van een levende landbouw- en voedselcultuur.

Schrijver/journalist **Frank Westerman** vertelt over de ontwikkelingsgeschiedenis van onze landbouwcultuur. Melkveehouder en kaasmaker **Jan Dirk van der Voort** gaat in op de vraag hoe hij landbouwcultuur in onze tijd opnieuw vormgeeft. In workshops onder begeleiding van diverse deskundigen werken we verder aan het vormgeven van een landbouwcultuur van de toekomst.

Kosten 30 euro inclusief koffie/thee, lunch en borrel (excl BTW). Voor Demeter licentiehouders en leden van de BD-Vereniging 20 euro (excl BTW).

Kijk voor meer informatie en aanmelden op bdvereniging.nl

Derk Klein Bramel om werkelijk een

Met het herfstcongres, de winterconferentie, excursies, studie- en intervisiebijeenkomsten heeft de BD-Vereniging – samen met partners zoals Stichting Demeter en de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging – een 'infrastructuur' van activiteiten opgebouwd. Derk Klein Bramel, bestuurslid van de BD-Vereniging én coördinator van de Landbouwsectie maakt daar graag gebruik van, vertelt hij in gesprek met Luc Ambagts. *Tekst: Luc Ambagts / Foto:*

Heidi Arts

Vooraankondiging:

Winterconferentie 2017

Levenskrachten en preparaten
Vrijdag 24 februari 2017 op
Warmonderhof, Dronten

: 'Verbreding kan helpen cultuuromslag te maken'

"Het herfstcongres is een prachtig initiatief van Stichting Demeter waar we met de BD-Vereniging en Landbouwsectie graag aan meewerken", vertelt Derk Klein Bramel. "LandbouwCULTUUR van de toekomst, dat is een uiterst actueel thema. Dat lees je bijvoorbeeld in de reactie die Bert van Ruijtenbeek als directeur van de Stichting in De Boerderij schreef over het misbruik van koper in de aardappelteelt. 'Het gaat om het ontwikkelen van een gezonde toekomstgerichte landbouwcultuur waarbij de boer en consument de dragers zijn van een systeem dat afgestemd is op instandhouding van de natuurlijke bronnen. Een eendimensionale economische attitude in het kader van landbouw is onnatuurlijk en daarmee per defini-

tie onhoudbaar', lees je daar. Je moet verder kijken dan alleen het directe resultaat, verder kijken dan de landbouw."

Kunstenaars en sociologen

"Ik ben nu samen met Petra Derkzen bezig met de voorbereiding van de winterconferentie. Het thema is 'Levenskrachten en preparaten'. Eind augustus hadden we daar een heel inspirerend gesprek over. Daarvoor waren naast mensen die met preparaten werken ook Rick ten Cate, coördinator van de Sectie voor Beeldende Kunsten van de Antroposofische Vereniging, en Hans Cornet, coördinator van de Sociale Sectie, uitgenodigd. Die verbreding, dat je ook met kunstenaars en sociologen kijkt naar de plaats

die de landbouw in kan nemen, of naar de werking en achtergronden van preparaten, dat kan meehelpen om werkelijk een cultuuromslag te maken. Als je de landbouw wilt veranderen, moet je ook als mens willen veranderen. En op dat gebied biedt de Antroposofische Vereniging dan weer zo veel mogelijkheden."

Derk is als bestuurslid van de BD-Vereniging bij de organisatie van de winterconferentie en het herfstcongres (zie kader) betrokken. Hij werkt daarnaast ook intensief aan de samenhang tussen de BD-Vereniging en de Landbouwsectie. Manfred Klett noemde bij zijn afscheid van de internationale landbouwsectie als zijn grootste zorg de verwijdering tussen de antroposofische

werkgebieden, zoals de BD-landbouw en de Antroposofische Vereniging (AViN). Derk: "Heel weinig BD-boeren zijn lid van de AViN. Ik werk momenteel aan een voorstel om de Landbouwsectie en de BD-Vereniging meer met elkaar te verbinden, bijvoorbeeld door het bestuur van de BD-Vereniging ook te betrekken bij het beleid van de Landbouwsectie. De websites van Landbouwsectie en BD-Vereniging zouden we dan ook kunnen integreren."

Verbinden van bronnen

"In de werkstrategie van de internationale landbouwsectie in het Goetheanum is te lezen dat ze uitgaan van twee bronnen van waaruit we kunnen putten: 'In de eerste plaats Rudolf Steiner en zijn werk, in ons geval in het bijzonder de Landbouwcurcus. In de tweede plaats ieder individueel mens die zich existentieel met de impuls verbindt'. Het past in de lijn van dit uitgangspunt om als Landbouwsectie van de AViN en als BD-Vereniging samen de verbinding en de uitwisseling tussen die twee bronnen op een

levende en inspirerende manier te verzorgen. Het gezichtspunt dat mensen die actief met BD-landbouw bezig zijn – en dus aan het uitvinden zijn hoe je dat het beste kunt doen – in zekere zin Hogeschool-werk doen is uiterst actueel. (De Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap is onderdeel van de Antroposofische Vereniging, red.). De BD-Vereniging doet met de winterconferentie en de voorbereiding daarop, met de preparatenwerkgroep, de workshops bedrijfsindividualiteit en met BD-beroepsontwikkeling al volop aan het verbinden van de twee bronnen."

Tijdens het herfstcongres (zie pag 8) wordt de Demeter Monitor 2015-2016 gepresenteerd: trends en ontwikkelingen in de biodynamische beweging en cijfers over de biodynamische landbouw en handel.

BD-Zomerschool op De Kollebloem

"Kwaliteit van de producten heeft ook altijd iets met esthetiek te maken", vertelde Anna van Oostwaard tijdens de BD-Zomerschool op tuinbouwbedrijf De Kollebloem. Ze vroeg tijdens haar sla-les de deelnemers 'de mooiste sla' uit te zoeken. Kies je dan een plant waarvan je verwacht dat die nog ver door zal groeien, of ga je op zoek naar de volste krop? De aandachtige uitwisseling tussen 18 jonge boeren uit België en Nederland motiveerde om met volle energie verder te gaan met het verbouwen van voedsel dat andere mensen werkelijk kracht en inspiratie biedt.

Foto: Ruben Segers

KALLE

DE APPELBOOM

Ik moest elke keer aan een plak brie denken als ik haar zag. Daar had ik ook zo'n aantrekken-afkeer van: aan de ene kant is het gewoon een dikke laag schimmel met daar tussen iets wat het midden houdt tussen kaarsvet en een volle zakdoek, maar aan de andere kant kan ik het niet weerstaan en eet ik soms een heel pak in één maaltijd weg.

Dat zelfde had ik met één van onze appelbomen. Ze was een pareltje. Altijd al geweest. Ze bloeide wondermooi en gaf toen ze groter was prachtige appels.

Aan de voet van haar stam had altijd al een klimop gegroeid. Ik vond dat wel mooi. De andere bomen hadden dat niet, en dat maakte haar uniek. Hoe dikker de klimop slierten werden, hoe doffer zij er echter uit ging zien. 'Aangenaam, ik ben de appelboom me de klimop', zo hoorde ik haar zich aan de nieuwe aanplant presenteren. Vanaf dat moment kreeg ik een afkeer van haar. Ze was niet 'de appelboom met de klimop' ze was 'de appelboom met de lekkere vruchten!' of 'met de mooie bloesem' of gewoon 'de appelboom'. Maar ja, zij zag dat blijkbaar anders.

Ik besloot die malle klimop toch maar weg te halen. Toen ik gewapend met zaag en schaar bij haar kwam, zag ik dat haar stam zo op de dikke klimop leunde dat ik niet wist of ze wel bleef staan als ik die weg zou halen.

Elke keer als ik door de boomgaard liep, moest ik toch altijd even naar haar kijken. Ik besloot om haar te gaan tekenen. Dat had ik ook ooit met een plak brie gedaan. Het effect was toen boven verwachtingen: na drie kwartier geprobeerd te hebben een bord met brie te tekenen, heb ik die brie gewoon opgegeten en een leeg bord getekend. Dat ging prima, en ik had er nog dagen lol van.

Al mopperend op haar, ging ik in een stoeltje naast haar zitten. Papier en pen op schoot. Ik zag hoe ze zwaar steunde op haar saboteurs. De inmiddels vuistdikke klimop die haar levenslust zo verstoord had.

Ik was halverwege mijn schets, toen ik met een dikke hap lucht drie overgeslagen ademteugen moest compenseren: ik zat verdorie mezelf te tekenen! Ik was ook de 'bio-boer met hooikoorts' die daarom geen grote potstal kon realiseren. En ik was 'de man die geen twee dingen tegelijk echt goed kon doen' en daarom nog steeds de kwekerij niet groter gemaakt had. En ik was 'de boer met een zendmast in de buurt', en probeer dan maar eens een goed bedrijf te ontwikkelen. En ... de journalist met dyslectie (dus daarom kan ik er nog steeds niet van leven).

Ik was even stil. Toen heb ik de schets veranderd in een portret van mijn eigen hoofd. Nu ben ik aan het onderzoeken of ik mijn klimop kan weg-snoeien zonder om te vallen. ☺

KALLE HEEGEN

Het ideale boerenbedrijf van...

Marijn van Lieshout

BD-Jong nodigt elk nummer een jongere uit voor een persoonlijke beschrijving van zijn of haar ideale boerenbedrijf. Marijn van Lieshout (26) wil aan anderen het plezier in de natuur meegeven. *Tekst en foto: Marijn van Lieshout*

In 2010 kregen mijn ouders bij toeval een stuk grond in bezit van 0,6 ha. Het lag op een prachtige plek; vooraan in de Ooijpolder in Nijmegen, 10 minuten lopen van het stadscentrum. Tuin of natuur, dat was nog onduidelijk. Het plan om er een biologische fruittuin van te maken moest toen nog ontstaan.

Tijdens en na mijn opleiding aan Warmondshof groeide mijn interesse in de fruitteelt. Na twee jaar te hebben gewerkt in grote biologisch fruitteeltbedrijven bleef bij mij de vraag knellen of het ook mogelijk is gezond fruit te telen met een regelmatige opbrengst zonder de meststoffen en spuitmiddelen te gebruiken die voor de biologisch(-dynamische) fruitteelt worden gebruikt. We kozen ervoor om de tuin in te richten als een natuurlijke fruittuin genaamd 'de Ooijgaard'.

Ieder jaar is de Ooijgaard voor mij weer een

nieuw hoofdstuk waar ik van leer. Door te kijken en heel veel waar te nemen, en stappen terug te doen op momenten dat je eigenlijk in zou moeten grijpen, heb ik nu een tuin waar ik nooit hoeft te spuiten. Er is een gezond ecosysteem, met een gesloten kringloop, waar hagen, vele bloemen, kruiden, wilde planten in en rondom de fruitbomen staan. Ieder jaar geeft de tuin een mooie opbrengst die ik bij verschillende verkooppunten in Nijmegen kan wegzetten.

Ik ben me er altijd bewust van geweest dat ik van zo'n kleine tuin niet rond kan komen. Als ik dat wel zou willen, dan zou schaalvergroting noodzakelijk zijn. Drie jaar geleden moest ik beslissen of ik deze stap wel of niet zou maken, omdat 'de Ooijgaard' geheel mijn bedrijf werd. Ik heb besloten deze stap niet te maken omdat ik het jammer zou vinden om weer terug te gaan naar meer intensief denken en telen vanwege de

grote investeringen die er dan gedaan zouden moeten worden.

Om toch mijn inkomsten te genereren ben ik juist op nog kleinere schaal gaan werken. Met veel plezier werk ik nu als tuinman/hovenier. Ik ben actief in particuliere stadstuinen en geef advies hoe mensen op een ecologische manier met de tuin om kunnen gaan. De kennis en ervaring die ik in mijn eigen tuin verkrijgt, kan ik goed gebruiken en omzetten voor kleine (sier)tuinen.

De komende jaren ga ik proberen om naast de vrijwilligers die er nu al werkzaam zijn, nog andere mensen met nieuwe ideeën bij de Ooijgaard te betrekken. Op deze manier wil ik het kringloop-ecosysteem uitdragen, plezier in de natuur meegeven, maar ook meer sociale levendigheid in de Ooijgaard brengen. De tuin is nooit af. 🌱

In gesprek met (on?)kruid

Rucola met natte voeten, daarachter borage

Onkruid. Gineke de Graaf van zaadteelttuinderij De Groenen Hof komt het deze zomer overal tegen. Door de vele 'onkruid-ontmoetingen' gaat ze een nieuwe relatie aan met onkruid. Een vastgeroeste overtuiging begint los te laten. *Tekst en foto's: Gineke de Graaf*

Zondvloed

Juni 2016. Trek je laarzen aan als je bij ons een rondje over de tuinderij wil maken. Ik waarschuw je: je zult er niet vrolijk van worden. Grote plassen water overal, de tuinbonen en de borageplanten zijn klein, geel en hebben bruine vlekken. De rucola-plantjes zijn helemaal rood geworden, leven ze eigenlijk nog? Waar we rode biet gezaaid hebben staat helemaal niets, zelfs bijna geen onkruid. De grond tussen de rijen net opgekomen worteltjes is groen uitgeslagen van de algen. De trekkersporen tussen de bedden zijn slootjes geworden. Tussen de rijen stokbonen zakken we tot onze enkels in de modder.

'Waar we gewend zijn het onkruid te schoffelen in het stadium dat je het nog nauwelijks kan zien, trekken we het nu met bossen uit'

Tussen 29 mei en 30 juni viel er 270 millimeter regen op onze tuinderij. Dat is ongeveer één derde van het jaargemiddelde hier en meer dan er ooit is gemeten in juni sinds het begin van de metingen, meer dan 100 jaar geleden. Gemiddeld wordt er in juni tussen de 61 en 100 millimeter neerslag gemeten in Midden- en Oost-Brabant.

Open dag

Doordat we zo weinig kunnen doen op het land heb ik tijd om de open dag te bezoeken van Het Kruidenrijk in Haaren. Ik drink al jaren met veel genoegen hun kruidentheeën. Wat een heerlijke bloemenpracht! Ik word jaloers als ik zie dat er helemaal geen natigheidsprobleem is. Niet jaloers ben ik als ik zie hoeveel heermoes er groeit – eigenlijk overal, en daartussen de kruidenplanten. Degene die ons rondleidt is er heel luchtig over: de grond, de plek heeft het blijkbaar nodig. De heermoes ziet ze niet als een bedreiging, maar als een 'gegeven' waar je een gesprek mee kan voeren. Heermoes (*Equisetum Arvense*) heeft een heel hoog kiezelgehalte en een enorm sterk en vertakkend wortelstelsel waarmee de plant de grond helemaal doorkruist. Komt voor op verdichte gronden. Heermoes thee wordt onder andere gebruikt ter bestrijding van schimmelziekten op planten. Het brengt mij op het idee om er wat van te kopen in gedroogde vorm om de thee ervan te spuiten op de uien die in onze tunnel willen gaan bloeien, maar gehinderd worden door de meeldauw die dit jaar zo vroeg toeslaat.

Ik voer een gesprek met Mees Visser, bio boer in Strijen, die ik tegenkom daar tussen

de kruiden. Over hoe verschillend je je kan verhouden tot onkruid. Wil je bestrijden of beheren (zie kader)? Hij vertelt me dat er een paar jaar geleden een mooi boek over onkruid is verschenen, *Onkruidboek*, waar hij ook in staat. Daarover later meer.

Onkruid

Juli 2016. De regen wordt geleidelijk minder en het land begint langzaam op te drogen. Het onkruid heeft zijn kans schoon gezien en staat in de stokbonenakker kniehoog. Waar we gewend zijn het weg te schoffelen in het stadium dat je het nog nauwelijks kan zien, trekken we het nu met bossen uit en voeren het met de kruiwagen af. Oppassen dat de wortels van de bonenplanten niet bloot komen, want door het water en de dichtgeslagen bodem zijn die naar opzij gaan groeien in plaats van naar beneden.

Onze nieuwe medewerker Teun wil van elke plant weten hoe die heet. Er zijn er best een aantal waarvan ik hem de naam kan vertellen: perzikkruid, varkensgras, distel, akkermelkdistel, kruipende boterbloem, zwaluwtong, hanenpoot. Met de plantjes die ik niet kan benoemen duiken we in de pauzes in de Flora: moerasdroogbloem, pitrus, watermunt, kleine veldkers. De leegierigheid van Teun werkt aanstekelijk op me, dus als we iets niet kunnen vinden, ga ik thuis verder zoeken. Een kruipende, uitwaaierende plant met fijne ronde blaadjes, kleine gele bloemetjes en een sterk ruikende penwortel intrigeert me. Ik moet lang zoeken op internet, maar dan vind ik 'm: kleine varkenskers, *Coronopus didymus*, een uit Zuid-Amerika

komende telg uit de kruisbloemenfamilie. Verbazingwekkend dat ook de zaden van de voor mij minder bekende planten blijkbaar allemaal aanwezig zijn in onze akker en nu de omstandigheden passend zijn – donker weer, natte en verdichte bodem – hun kans schoon zien om aan de groei te gaan.

Boeken

Er is dit jaar bij Christofoor een nieuwe uitgave verschenen van het boekje *Wat onkruid ons kan vertellen*, geschreven door Ehrenfried Pfeiffer halverwege de vorige eeuw. Onkruid is alleen on-kruid vanuit ons egoïstische menselijke standpunt: het groeit daar, waar wij het niet willen hebben. Maar onkruid wil ons een verhaal vertellen – het is de manier van de natuur om ons te onderwijzen, en haar verhaal is interessant. Dat is de insteek van het boekje. Aan de hand van een indeling

in een tiental plantenfamilies passeren vele bekende en minder akkeronkruiden de revue met hun wetenswaardigheden. Ook geeft de schrijver allerlei bodembewerking-tips en waarschuwingen waarmee de verspreiding van de onkruiden kan worden tegengegaan. Voor in het boekje wordt de lezer gevraagd rekening te houden met feit dat het boekje zo'n 60 jaar geleden geschreven is en daardoor enigszins gedateerd. Dit lijkt vooral te verwijzen naar het hoofdstukje over chemische onkruidbestrijding waarin Pfeiffer onder andere het gebruik van onkruidverdelger ammoniumsulfamaat (van firma Dupont) aanbeveelt en meldt dat je voorzichtig moet zijn met gebruiken van kerosine en petroleum. Toch verbazingwekkend als je bedenkt dat Pfeiffer een groot deel van zijn leven wijdde aan de biologisch-dynamische landbouw. Het onkruid op onze akkers in Esbeek vertelt ons dat de bodem nat is, dicht en aan het verzuren, lees ik in dit boekje. Dat wisten we in dit geval natuurlijk al. Maar toch heb ik de smaak van het onderwerp te pakken en bekijk het door Mees Visser genoemde boek (ze hebben het gewoon in de bibliotheek!): Onkruidboek. Voor onkruidminnaars en onkruidhaters, door Suze Peters, Lotte Steklenburg en Caroline Zeevat (2013). Goed voor twee avondjes foto's kijken, bladeren, lezen en genieten. Interviews met een boer, een tuinder, een hovenier, een bioloog, een wetenschapper, een therapeut, een kok, een gereedschapsmaker, een landschapsontwerper, een tuinarchitect, een zadenhandelaar, een tuinmeester, een kunstenaar en een siertuinier. Allemaal hebben ze een relatie met onkruid. Ze geven er hun mening over,

hebben tips en vertellen veel leuke wetenswaardigheden en ervaringen. Verder wordt een top 10 van veelvoorkomende onkruiden uitgebreid besproken. Er is een kortere beschrijving van 50 andere onkruiden en, verspreid door het boek, staan recepten van eetbare onkruiden.

Waarom vechten?

Terug naar onze zaadteelt-tuinderij. Al jarenlang zorgen we ervoor, soms zelfs met verbeterde strijdlust, dat onze tuinderij er picobello onkruidvrij bijstaat en dat zodoende onkruidzaden onze zaadoogst niet vervuilen. Bij tweejarige gewassen zoals bijvoorbeeld boerenkool en pastinaak (die in het tweede groeijaar pas schieten en zaad maken) is het een hele klus om het veld na de winter weer onkruidvrij te krijgen. Dit voorjaar zagen we behoorlijk op tegen deze titanenklus en besloten we om het over een andere boeg te gooien: in plaats van de grond tussen de planten helemaal zwart te willen hebben, vonden we een kort groen matje ook goed. We hebben het plantendek met een smalle flymo kort gemaaid. Het ecosysteem probeert immers het hele seizoen de grond te bedekken, waarom zouden we daartegen vechten? Het zag er best mooi en harmonieus uit en scheelt ons een hoop werk. Mijn vastgeroeste overtuiging 'de tuin ziet er op zijn mooist uit als de grond tussen de gewassen zwart is', begint gedeeltelijk los te laten. We maken nu plannen om eens een proef te doen met een onderzaai van een lage klaversoort, bijvoorbeeld tussen de koolgewassen. Als we de kool ietsje wijder planten, op 60 cm, kunnen we de klaver zo nodig maaien. ☺

Onkruid bestrijden

*Distels steken is distels kweken
Distels trekken is distels wekken
Distels maaien is distels zaaien*

Dit versje geeft de wanhoop van de boeren goed weer. Akkerdistel is een zeer ongewenst onkruid op landbouwgrond. Door de lange diepe penwortel is het moeilijk weg te halen en wat vervelender is: elk stukje dat blijft zitten, kan weer een nieuwe plant opleveren. Hij is zo weerbarstig dat hij zelfs door het asfalt heen groeit. Ook chemische bestrijding lijkt weinig uit te halen, vandaar dat sommige gemeenten en provincies een distelverordering hebben. Dat betekent dat je verplicht bent de plant te verwijderen voordat hij in bloei komt. Het zaad blijft namelijk ook nog eens jarenlang kiemkrachtig. Wat je vooral niet moet doen, is omploegen, want daarmee snij je de wortels in stukken en stimuleer je de uitbreiding.

Bij een grote oppervlakte kan je het beste intensief maaien. Als je alleen de bloemknoppen verwijdert en de plant laat staan, wordt ze juist gestimuleerd zich via de wortels uit te breiden. Momenteel is er een onderzoek gaande naar biologische bestrijding door middel van een schimmel die alleen op deze planten groeit. Heb je een enkeling in je tuin, probeer dan de penwortel zo goed mogelijk uit te steken en herhaal dit tweemaal per jaar. Door in de herfst de kiemen van de distelplantjes weg te schoffelen, voorkom je dat ze zich in de winter gaan vestigen.

Onkruid beheren

Mees Visser: 'Distels kunnen met hun wortels een storende laag doorbreken. Het zijn eigenlijk je helpers, die je vertellen dat het met je bodem niet goed is gesteld. Met de mechanisatie is er iets helemaal mis gegaan ten opzichte van zestig jaar geleden, toen iedereen nog met paarden werkte. De landbouwmachines zijn zo enorm zwaar, dat veroorzaakt een verdichtingsproces in de bodem en daarmee een afname van de bodemvruchtbaarheid. Ook ik rijd met mijn zware machines over het land.'

'Vroeger was het vloeken in de kerk om met een wagen zomaar het geploegde land op te rijden. Met de distels heb ik me jaren geen raad geweten. Ik begreep de boodschap wel, maar ik wist het niet op te lossen. Ik had volop akker- en melkdistels en daar zat heel veel werk aan. Dat maakte het groeiseizoen zwaar. Dan liepen we met zijn twintig met sikkels, messen en scharen door het tarweveld om de geelbloeiende distelknoppen er uit te slaan.'

'Tegenwoordig heb ik standaard luzerneklaver in mijn bouwplan Eens in de vier jaar zet ik 2 jaar luzerne. De grasdrogerij uit Zeeland maait het drie keer per jaar en neemt het af voor veevoer. Het groeit zo hard, daar kan niets tegen concurreren. Al het onkruid is na twee keer maaien weg. Bovendien groeien de wortels van luzerne intensief de diepte in en doorbreken ze de storende laag nog veel beter dan distels, want er zijn veel meer wortels per m². Dat brengt weer lucht in de grond en mijn land krijg ik zo goed als schoon op deze manier. De wortelonkruiden zijn nu een veel minder groot probleem. Dat maakt het leven een stuk lichter.'

De teksten in dit kader zijn – ingekort – overgenomen uit Onkruidboek. Voor onkruidminnaars en onkruidhaters, geschreven door Lotte Stekelenburg, Suze Peters, en Caroline Zeevat. Davidsfonds Uitgeverij, €19,99.

Geplaagd en uitgedaagd

Hoe ga je als boer of tuinder om met onkruid of ongedierte? Welke innerlijke houding neem je daarbij aan? Een gesprek van Luc Ambagts, beleidsmedewerker van de BD-Vereniging, en Petra Derkzen, coördinator certificering van Stichting Demeter.

Tekst: Luc Ambagts

Een maandagavond eind augustus. Samen met Petra Derkzen kijk ik op Thedingsweert in Tiel naar de sterren. Hoewel het nog schemerig is zien we drie stralende lichten 'als een uitroepteken' onder elkaar staan. Een fascinerend gezicht. Aan de heldere constante glans herken ik dat de bovenste twee planeten zijn. De onderste twinkelt, een ster dus. We genieten, onwetend van wat we eigenlijk zien. Van kinds af aan ben ik al gefascineerd door de sterrenhemel, maar ik weet iedere keer opnieuw niet waar ze zijn gebleven. Welke planeten staan daar nu?

De tijd is te kort om er lang bij stil te staan, want ik moet naar het station. Petra brengt me.

Onderweg praten we door over onkruid, ongedierte, ziekte, plagen, het thema van onze redactievergadering. "Als Stichting Demeter bewaak je de grens van de BD-beweging. Daarmee geef je steeds weer een signaal af waar de norm op gebaseerd is, dus waar het eigenlijk om gaat", had ze daar gezegd. Nu vertelt ze een ervaring op het bureau van Stichting Demeter. "Dan belt iemand op en

zegt gewoon: 'Dat ene veld wil ik afmelden voor Demeter, dat wil ik dit jaar biologisch doen'. Ja, logisch, want dan kan hij meer bestrijdingsmiddelen gebruiken. Die is vergeten dat zijn bedrijf als geheel is aangemeld voor het Demeter merk." Een andere teler voerde een lang telefoongesprek met Petra over de mogelijkheden van uitzonderingen op de normen en of het zin had speciale ontheffing bij de licentiecommissie aan te vragen. Vervolgens, na een nachtje slapen, liet hij weten toch van de ontheffingsaanvraag af te zien. Puur is beter. Tegenover een opportunistische reactie staat trouw en volharding.

Ik was zelf getuige van de slakkenplaag op De Eemstuijn. De sla die we plantten was de volgende ochtend voor een groot deel weer opgegeten. Als het wat vochtiger werd kwamen ze in groten getale tevoorschijn. 's Ochtends en 's avonds konden we slakken rapen. Met duizenden verdwenen ze in een emmer. Na een aantal weken was pas te merken dat het er minder werden. "Weet je, dit is in september vorig jaar al begonnen, toen zijn de eitjes gelegd", zei Isabel Duiniveld, de tuinder.

Het was een heftige zomer op het gebied van onkruid en plagen. Dat wisten we nog niet toen we als redactie het thema kozen. Het natte weer zorgde voor veel phytophthora in de aardappelen. Het clandestien koperspuiten daartegen door biologische boeren leidde zelfs tot vragen aan de staatssecretaris in de Tweede Kamer. Er kwamen nieuwe plagen op, zoals de Suzuki-fruitvlieg en de tomaatmineermot (*Tuta absoluta*). Plagen waarvan nog niemand weet wat je er aan kunt doen. Onkruid, ongedierte, waar je het liefst van af wil. Waar je ook vanaf moet, want als boer kost het je je inkomen en uiteindelijk je bedrijf.

'Wat heeft het onkruid of het ongedierte je te vertellen? Welke samenhang kun je zien met de rest van het bedrijf? Dat zijn geen vragen waar je op zit te wachten als je de sla- of aardappeloogst voor je neus ziet verdwijnen.'

Hartmutter Heilman, biologisch-dynamisch landbouwadviser, heeft me eens een keer uitgelegd dat luizen juist een zegen zijn voor de plant: "Er is door bijvoorbeeld een verstoring in de bodem, of door een minder goede bemesting, sprake van disharmonie in de sapstromen. De plant heeft dan teveel suiker in zich. En daar helpen die luizen haar vanaf. Je hoeft de luizen dus niet te bestrijden als je zorgt dat de bodem en bemesting in orde is."

In de biologisch-dynamische landbouw is het gebruikelijk om te kijken naar de omgeving en naar de dieper liggende oorzaken van een aantasting. Welke samenhang kun je zien met de rest van het bedrijf? Wat heeft het onkruid of het ongedierte je te vertellen? Wat komt het eigenlijk doen? Maar dat zijn geen vragen waar je op zit te wachten als je de sla- of aardappeloogst voor je neus ziet verdwijnen. Dan wil je direct actie. En meestal is dat de vraag naar een middel of een werkwijze om van de aantasting af te komen. Onkruid en ongedierte moet weg. Dat drukt juist het 'on' als voorvoegsel uit.

Inmiddels hebben we in het donker de afslag

naar het station gemist. Een lichte paniek komt over me, in ken het hier toch, waar is nou dat station? Omkeren dan maar.

In mijn gesprek met Petra zoek ik naar een reactie op het opportunisme en de moeite die het kost om de principes van de biologisch-dynamische landbouw levend te houden. "De overtreding van een norm zou de sanctie moeten zijn." Met dat ik het zeg begrijp ik dat mijn abstracte opvatting ver af staat van de concrete vragen waar Petra in de praktijk mee te maken heeft. Ik probeer mijn opvatting houvast te geven: "Als iemand gangbaar stro gebruikt omdat er geen biologisch stro te krijgen is, dan heeft hij er last van

Genezings-processen in de landbouw

'Ziekte is altijd een teken dat evenwichten verstoord zijn. Dat kan het geval zijn in de bodem, bij planten of bij dieren. De eerste vraag moet dan niet zijn "Wat ontbreekt hier?" – om dat dan meteen aan te vullen-, maar: "Hoe is het ontstaan?"'

Met die woorden wijst Wolfgang Schaumann op het procesmatige dat aan ziekte en plagen ten grondslag ligt. De door hem geschreven brochure Genezingsprocessen in de landbouw is door BD-Vereniging-voorzitter Piet van IJendoorn opnieuw opgediept. Schaumann, van beroep dierenarts, is tot zijn dood in 2008 een actief pleitbezorger en onderzoeker van de biologisch-dynamische landbouw geweest.

In deze beschouwing beschrijft hij nauw-

gezet wat de eigen wortelactiviteit van de planten voor de voedingskwaliteit en daarmee voor de gezondheid van de dieren betekent. De gezond makende kringloop van zonlicht, plantengroei, voedergewassen, mest en levende bodem zet hij tegenover de verstarrende en versturende werking van minerale meststoffen. In circa dertig pagina's schrijft hij een heldere inleiding over de praktische uitgangspunten van de biologisch-dynamische landbouw.

'Voor de mensen als consumenten bestaat er zeker geen betere garantie voor een gezonde voeding dan de gezondheid van de plaats waar deze wordt voortgebracht.'

Je kunt de brochure als pdf lezen op bdvereniging.nl

Nieuwe intervisie

Op verzoek van enkele fruittelers gaat een nieuwe intervisiegroep van start waarin de omgang met (nieuwe) plagen centraal staat. Welke innerlijke houding neem je als teler aan? Hoe kun je bijvoorbeeld een Suzuki-vlieg antroposofisch en fenomenologisch duiden? Waarom verschijnen ze? Wat vertellen ze? Wat kan hiervoor een handelingsperspectief zijn? Welke ervaringen zijn er met verassen?

Voor meer info, mail petra@stichtingdemeter.nl

dat het stro van mindere kwaliteit, met residuen van bestrijdingsmiddelen, zijn bodem aantast. Dat is al een sanctie." Petra reageert direct: "Dat lukt je alleen als je je persoonlijk verbonden hebt met de uitgangspunten." Ze kent de voorbeelden daarvan. Enkele akkerbouwers die momenteel doorschakelen naar Demeter hebben allemaal aangegeven dat ze als principiële keuze geen koper willen gebruiken in de aardappelteelt, ongeacht of het ras resistent tegen phytophthora is of niet.

Gineke de Graaf, tuinder op zaadteeltbedrijf De Groenen Hof vertelde over de reeën en hazen die haar het leven zuur maakten. Totdat ze zich realiseerde dat die reeën en hazen

er eerder op het bedrijf waren dan zij. "Dan stop ik met 'vechten'. Dat besef geeft harmonie en rust in mezelf. Dat maakt het anders." Vlies-netten over de koolgewassen, stinklappen, vaak met een hond over het bedrijf lopen, het werkt nooit honderd procent. Toen het vliesdoek weg was gewaaid, kochten ze geen nieuwe en haalden juist ook het doek van de andere planten af. Kennelijk drukt die rust en harmonie zich ook uit in het afzien van verweer en bestrijding.

Hoe kom je zover? In de vergadering hadden we het over tuinder Peet de Krom, die de spreeuwen ineens als bondgenoot tegen de koolmotjes ontmoet, in plaats van als belagers van de aardbeien. En over Tineke van den

Berg, die vroeger dol was op ganzen, maar als boerin niet meer. Nu doet ze haar best om hen weer als een groep saamhorige dieren te zien. Alle verandering begint bij acceptatie van het hier en nu. Dat verandert de vraag van hoe het onkruid weg kan naar de vraag hoe het er mag zijn. De noodzaak om te bestrijden is groot. Het besef dat het antwoord eigenlijk ergens anders ligt is er ook. Hoe hou je die spanning uit? Of beter gezegd: in welke richting ligt de eerste stap naar dat 'ergens anders'?

Ken ik zelf een voorbeeld waar de last die ik van iets had verdween doordat het er juist mocht zijn? Ik heb een afkeer van regels en

Niet bang voor Suzuki?

Elze Lia Visser besloot haar kersenbomen weg te doen vanwege de Suzuki-vlieg (zie pag 6). De Fruittuin van West bij Amsterdam neemt de 500 bomen komende winter van haar over. Zijn Wil en Lisan Sturkenboom niet bang voor deze nieuwe plaag?

Wil vertelt aan de telefoon: "Suzuki komt als de kersen rijp zijn en geplukt worden. Als ze dan de handel in gaan en in de winkel liggen, heb je een probleem. Maar bij ons komen de klanten zelf plukken en komt er dus niets in winkels. De kersen vliegen eruit en komen direct bij mensen thuis of worden onderweg al opgegeten. Verder laten we kippen onder de bomen lopen. De vlieg kan zich ontwikkelen in rijpe kersen die op de grond zijn gevallen, maar bij ons eten de kippen die allemaal op."

Wil en Lisan hebben al een kersenboomgaard. "Om de vliegen weg te houden hadden we er insectengaas omheen gespannen. Maar dat gaas gaat 500 keer op een dag open en dicht, iedere keer als er een klant langs komt. Dat werkt dus niet. In de toekomst willen we van de bomen van Elze Lia de eerste plukgaard maken. Onze andere kersenboomgaard blijft dan tijdens die eerste pluk omspannen met gaas. Kippen ruimen de vallende kersen op. Als de eerste boomgaard is leeggeplukt, gaat het gaas van de tweede gaard af en gaan we daar plukken."

"Ja, ik neem dus een gok om de bomen over te nemen als een collega ze vanwege Suzuki wegdoet. Wij kiezen ervoor: we hebben een andere afzetmethode, we hebben kippen en

Foto: Herman Helsen, Wageningen Plant Research

we werken met gaasdoek. Voor de toekomst hebben we er vertrouwen in. Het diertje is er nog maar recent, dus natuurlijke vijanden hebben zich nog niet zo ontwikkeld. Het duurt misschien even, maar dan komt er een antwoord."

"In november gaan we de bomen overplanten", zegt Wil. "Kom je meehelpen?"

verordeningen. Dat ik nu met Petra praat over de wachterfunctie die zij heeft als coördinator certificering, maakt dat ik veel waardering krijg voor hoe zij regels en verordeningen hanteert.

"Iemand kan denken dat de Demeter-regels gewoon wat strenger zijn dan de biologische, maar eigenlijk is doorschakelen naar Demeter een begin van een innerlijke scholingsweg", zegt ze. "Maak dat maar eens duidelijk", voegt ze nog toe.

Dan ontwaar ik in het donker het paadje naar de achterkant van het station. Hier is het.

Een paar dagen later zoek ik op wat we aan de hemel gezien hebben. Wolfgang Held schrijft er over in het tijdschrift Das Goetheanum. Mars loopt in deze dagen – met de aan hem eigen grote stappen – door het sterrenbeeld Schorpioen tussen de hoofdster Antares en Saturnus door. Saturnus beweegt ook, maar vele malen langzamer. Mars staat dicht bij de aarde, Saturnus staat dicht bij de sterren. 'Van de ongeremde Mars zijn er dagelijks berichten: schrikbeelden die uiteenlopen van verruwing in de politiek tot terroristische daden', schrijft Wolfgang Held. 'Misschien is deze constellatie meer dan een indrukwekkend beeld aan de hemel van een zomernacht. Misschien is het de roep om de wil naar het innerlijk te leiden, zodat (...) nieuw leven mogelijk wordt.'

Nog weer later spreek ik een boer die me zegt dat elk bestrijdingsmiddel je afhoudt van het vinden van een werkelijke oplossing. Hij durft de stap aan. 🐾

Het dansende vliesdoek

Tekst: Ellen Winkel

"Wat doen jullie eigenlijk tegen hazen", vraagt Luc tijdens de redactievergadering aan Gineke. We hebben het over de 'on-kruiden en on-dieren' waar boeren en tuinders zich mee moeten zien te verhouden. Gineke (van de Groenen Hof, zie ook pag 14) noemt een aantal zaken, het gesprek loopt verder, en even later zegt Gineke: "En vliesdoek. Had ik dat al genoemd?" Ze vertelt dat haar man, René Groenen, laatst iets heel bijzonders meemaakte met het vliesdoek.

Gineke: "Op enkele groentebedden hebben we vliesdoek liggen dat met zandzakken op de randen wordt vastgehouden. Eigenlijk hebben we een hekel aan zulk doek, want je ziet het gewas niet meer, maar je moet wat tegen de hazen en de duiven. Op een perceel hadden we een heel groot doek, van 12 bij 50 meter. Op een dag kwam René aanlopen en zag hij hoe de wind grip kreeg op het doek, zodat het iets opsteeg. Het kwam los van de grond en bleef een stukje boven de akker hangen. De wind speelde ermee en het was of het hele doek aan het dansen

was. Een adembenemend mooi schouwspel. Minutenlang bleef het doek boven de akker dansen en René bleef er stomverbaasd naar kijken. En toen steeg het doek langzaam op, terwijl het bleef dansen. Het steeg hoger en hoger en dreef in de richting van België, waar het boven de bomen verdween." "Het is best duur spul, dat vliesdoek, en het was een heel groot stuk. Dus René is nog gaan zoeken in het bos, maar hij heeft het niet terug gevonden. Wel heeft hij het er nog dagen over gehad. Nog nooit had hij zoiets moois gezien, zei hij."

"En, hebben jullie nu nieuw vliesdoek gekocht", vraag ik.

"Nee. Weet je wat we hebben gedaan? We hebben ook het vliesdoek van de andere percelen afgehaald. Onder het doek zie je de planten een beetje zo staan" – ze maakt met kromme armen boven haar hoofd een beschuttend gebaar – "maar een dag nadat we het doek hadden weggehaald had het gewas zich opgericht" – met haar handen maakt ze een open gebaar naar buiten – "en dat is dan zo mooi om te zien!" ☺

STIJKDOEKEN

Op de groenteakker van De Groenen Hof ligt het vliesdoek dat niet is weggewaaid opgerold langs het gewas. Andere anti-haas en anti-duif maatregelen zijn zichtbaar: stinkdoeken, vliegers en flexinetten.

Ganzenvleeskroket,
kraaienborstpaté en
zwanenbouillon

Plaagdieren als lekkernij

Amerikaanse rivierkreeften, ganzen, kraaien. Ze gedijen goed in Nederland en zijn in steeds groteren getale aanwezig. Ze verstoren het evenwicht in de natuur. Boeren ondervinden grote overlast. Ilse Beurskens sprak met boeren en met initiatiefnemers die de ongewenste dieren als lekkernijen op de markt te brengen. *Tekst: Ilse Beurskens – van den Bosch, natuurvoedingskundige*

Japanse oesters vormen een bedreiging voor het ecosysteem in het waddengebied. Op de boerenmarkt in Amsterdam zijn ze al jaren te koop. Amerikaanse rivierkreeften dringen zich op in onze waterrijke gebieden en richten schade aan aan de biodiversiteit en de slootkanten. De oevers worden minder stevig omdat de kreeften er massaal gaten in maken. Het gevaar bestaat dat koeien in het water zakken wanneer ze willen drinken. Veel restaurants hebben de kreeften op het menu staan, zo ook het restaurant op Kraaybeekerhof. De bekendste woekeraar is de grauwe gans. Tot in de 19e eeuw was zij een inheemse broedvogel. Ze is jarenlang weggebleven tot in de zestiger jaren. Toen kwam ze terug. In de zomertelling van 2015 zijn er 600.000 ganzen geteld. Zij bezorgen boeren veel overlast.

Ze eten het beste gras op

Een jaar geleden kreeg ik een miltje van Jan Vrolijk uit Oosthuizen, de boer waar ik mest en vlees koop. Hij bood iets nieuws aan: gan-

Foto: bedrijfsfotografie.nl

De 'Gebroeders de Wolf' – Tom Zinger en Martijn van de Reep – verwerken ganzen tot onder meer gerookte ganzenborst en rilette van ganzenbout.

werkt aan het ganzenproject 'Ga voor gans'. Els: "Het is gelukt om een lekker pakket samen te stellen, maar het vlees blijft onbekend en dus onbemind. We moeten echt moeite doen om het vlees onder de aandacht te brengen. De

restaurants zijn onze insteek. We benaderen koks met de vraag of ze gans op het menu willen zetten. Afgelopen week hebben we een wedstrijd georganiseerd op het ROC in Amsterdam waar we koks van restaurants en koks in opleiding hebben uitgenodigd. De deelnemers kregen vooraf een gans om mee te experimenteren. Veel koks deden mee. Ze vonden het een leuke uitdaging en hebben echt hun best gedaan. Ik was blij verrast over de mooie en lekkere gerechten die uiteindelijk op tafel kwamen."

Naar aanleiding van Jan Vrolijk's miltje heb ik een ganzenpakket gekocht. Ik vond de producten echt smaakvol en was positief verrast hoe vet de ganzenbout was. Wat ik jammer vond was dat er varkensvlees in de worsten en burgertjes was verwerkt. Ik vroeg me af welke kwaliteit dit vlees heeft. Els beantwoordt mijn vraag: "Wanneer mensen eenmaal proeven, vinden de meesten het vlees erg lekker. Een vette gans: ja, dan heb je geluk. Want vaak zijn ze mager. Daarom gebruiken we varkensvet om worsten en burgers te kunnen maken. Helaas is

dat niet van biologische kwaliteit. Ik ga mijn best doen om dit te veranderen."

Al het loof eraf

Op het Demetercongres 'Microkosmos, macrokosmos', vorig jaar september, ontmoette ik Tineke van den Berg, boerin van BD-bedrijf 'De Stadsboerderij' in Almere. Het gesprek kwam op ganzen. Tineke: "Ganzen zijn gek op jonge gewassen. Het wisselt waaraan ze zich verschransen. Dit jaar hebben ze op één kavel alle wortelen kaal gevreten. Al het loof is eraf. Boontjes vinden ze ook erg lekker en jong graan. Het is echt verschrikkelijk. Ik heb een hekel aan ganzen gekregen. Vroeger was ik dol op ganzen. Ik las de kinderen de avonturen van Nils Holgersson voor. Zo mooi, dan ga je van ganzen houden. De discipline die de vogels hebben en het rotsvasste vertrouwen in de leidster. Echt bijzonder. Dat vind ik ook erg, dat ik zo'n hekel aan ganzen heb gekregen. Hierover heb ik een vraag in Dornach gesteld. Hoe moet ik omgaan met ganzen? Hoe doe ik dat innerlijk? Sindsdien doe ik mijn best om ze weer als een heel dier te zien, als een groep saamhorige dieren en niet alleen als beesten die de akkers plunderen."

Tineke vertelt dat het is toegestaan om een jager in te schakelen wanneer ze eerst geprobeerd heeft de ganzen met lichtjesverschrikkers weg te jagen. Om in aanmerking te komen voor een schadevergoeding is ze zelfs verplicht een jager in te zetten. Tineke: "Dat doen we ook. Niet dat dat dé oplossing is: je mag maar tien ganzen per dag schieten en er zijn er 80.000 in het Flevoboerenland. Je mag alleen ganzen schieten die op het land

zenvlees. Vlees van ganzen die voor overlast zorgden bij de boeren in Noord-Holland. Jan: "Ze eten het beste gras op. En dat niet alleen. De rest van het gras bevuilen ze met hun grote hoeveelheid uitwerpselen waardoor de koeien het gras niet meer willen eten." Boeren, jagers en poeliers hebben de handen ineen geslagen om het probleem aan te pakken, samen met Vereniging 'Water, land en dijken'. En wel op een nuttige manier: ze bieden de ganzen aan in ingevroren eetbare pakketten met ganzenbout, gerookte ganzenborst, worsten en burgertjes. Els Wenekers is projectleider bij 'Water, land en dijken', een vereniging voor natuurbeheer die samenwerkt met boeren. Els

zitten. Wanneer ze op het water zijn, moet je ze met rust laten. En dat weten ze: ze vluchten het Gooimeer op. Het beste dat tot nu toe helpt is een groen lichtje van een laserlamp. Dan komen ze minder snel terug. Ik sta er wel achter om dieren te eten die in overvloed zijn. Daarom hebben we een jager uitgekozen die er voor zorgt dat het borststuk en de poten van de ganzen bij een poelier terecht komen. De rest van de gans wordt terug gegeven aan de natuur, voor de vossen. Op onze jaarlijkse Oogsttag is de jager er ook altijd. Hij hoort erbij. Hij hoort bij het boerenleven en kan goed en mooi vertellen over zijn vak. Ook Nicolle Schatborn van de 'Keuken van het Ongewenst Dier' nodigen we uit. Zij verkoopt dan producten van ganzenvlees, zoals kroketten."

De Keuken van het Ongewenst Dier Nicolle Schatborn en Rob Hagenouw zijn kunstenaars en hebben een vormgeversbedrijf. Een 'pushbusiness': zij beogen te inspireren. Eén van hun grootste drijfveren is om mensen ertoe te bewegen anders om te gaan met plaagdieren. Deze dieren kun je eten. Daarom hebben zij in 2010 de 'Keuken van het Ongewenst Dier' (KvhOD) opgezet. Dit is één van hun projecten. 'Door deze installatie wordt een statement gemaakt van de absurditeit in de wijze van vleesproductie en maatschappelijk niet aanvaarde dieren', staat op de website te lezen. Zij verkopen producten die ze zelf hebben ontwikkeld, maar door anderen, professionals, hebben laten maken. Deze zijn te koop via een webwinkel en een aantal verkooppunten in en rond Amsterdam.

Rob schrijft gedichten, ontdekt nieuwe dieren, houdt zich bezig met de geschiedenis rond de dieren en hun soms eeuwenoude relatie tot de mens. Nicolle ontwikkelt recepten, verzamelt het wild, zoekt samenwerking en stimuleert koks om het wild te gebruiken. Zo maakt de Kleinste Soepfabriek bouillon van de karkassen van de ganzen, gaart het ROC in Amsterdam het ganzenvlees en maakt krokettenfabriek Oma Bobs er uiteindelijk kroketten en bitterballen van met toevoeging van uitsluitend biologische ingrediënten. Nicolle: "En dan verkopen wij de kroketten en bitterballen in prachtige doosjes. Wij zijn de spin in het web. Wanneer jagers hun ganzen niet kwijt kunnen, bellen ze ons en wij halen ze op en zorgen dat ze goed terecht komen." Op de website kun je verschillende ganzen-

Bij de workshop 'Snack een stadsduif' mogen deelnemers een duif zelf plukken, het vlees oogsten, bereiden en opeten

producten bestellen zoals een hele ingevroren gans, gerookte ganzenborst, rilette in vet, fond en maagjes in vet. Nicolle: "De maag van een gans is een krachtige spier, bijna altijd in goede gezondheid. De structuur van het vlees is heel eigen en toch toegankelijk, smaakvol. Zonde om weg te doen." De rilette, langzaam in ganzenvet gegaard en gekruid vlees van een ganzenbout, is bedoeld als spread op toast en smaakt verrukkelijk. Je proeft het werk van een goede kok.

Kort gekookte en ingevroren rivierkreeften uit de grachten van Amsterdam en een heerlijke bouillon ervan behoren tot het vaste assortiment. Je kunt ook burgers van paardenvlees bestellen. Nicolle: "Afgeschreven hobbypaarden worden levend op transport gezet naar Spanje, Italië of Polen. Soms komen ze als

gedroogde worstjes weer terug. Het paardenvlees dat hier in Nederland verwerkt wordt, komt uit Mexico en Argentinië omdat dat vlees goedkoop is. Met onze burgers van paardenvlees willen we dit fenomeen ter discussie stellen. Mensen vinden het niet fijn om vlees te eten van dieren die ze lief hebben. Waarom niet? Zij hebben het juist goed gehad. Er zijn nog maar vier paardenslachters in Nederland. Zij dreigen uit te sterven."

Plaagdierdiners

De KvHOD staat vaak op festivals. Nicolle: "Niet alleen om onze spullen te verkopen. We willen ook graag met mensen in gesprek. Het gaat ons niet om de romantiek van je eigen portie vlees bij elkaar scharrelen. Het gaat ons erom dat het vlees van dieren die toch gedood worden, benut wordt. De naam Schipholgans hebben wij geïntroduceerd. Mensen wilden er eerst niets van horen. Nu wel. Het wordt een begrip. Uit dit voorbeeld blijkt dat kunstenaars zeggingskracht hebben."

KvHOD organiseert plaagdierdiners. Daar staat ook vaak muskusrat of kraai op het menu. Nicolle heeft een smakelijke paté ontwikkeld van zwanenbouillon en kraaienborst. Nicolle: "Eén of twee keer per jaar wordt er door een aantal jagers op zwanen gejaagd. Ik meen in februari. De meeste mensen weten dat niet, maar boeren wel. Ook de kleine hoeveelheden vlees willen we benutten. Er worden veel kraaien en kauftjes gedood omdat ze voor overlast zorgen bij boeren. Sinds een tijdje worden deze vogels voor ons bewaard. Kraaienborst is erg lekker en goed te bereiden als biefstuk. We zijn aan het experimenteren in ons lab." Stadsduiven worden massaal vernietigd. Dus

ook duivenborst behoort tot het vaste assortiment. Nicolle: "We leven met het beeld dat stadsduiven zich tegoed doen aan restjes patat. En dat is natuurlijk ook zo. Maar we treffen in de krop van de duiven veel vaker granen en zaden aan dan snackbarresten."

De Keuken van het Ongewenst Dier verzorgt ook workshops waar mensen zelf aan de slag gaan met een plaagdier. Bij de workshop 'Snack een stadsduif' mogen de deelnemers de duif zelf plukken, het vlees oogsten en bereiden. Nicolle: "Mensen komen vaak met z'n tweeën. Een vader met z'n zoon bijvoorbeeld. Het voelen van de lichaamsdelen van een dier, het zien hoe een vleugel kan bewegen, dat maakt enorme indruk. Ook op mij. Je ziet een dier dat je in je handen hebt gehad nooit meer op dezelfde manier. Je gevoel voor het dier is veranderd. Het gaat over respect. De verbondenheid met dieren zijn we kwijt geraakt in onze vleesindustrie. Dit willen wij terug brengen." 🐾

Meer informatie:

gavoorgans.nl

dekeukenvanhetongewenstdier.nl

gebroedersdewolf.nl

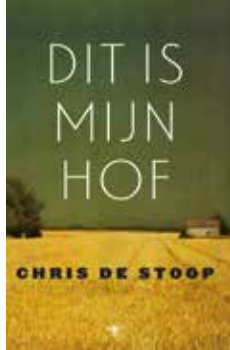
Foto's: KvHOD

Hulp gevraagd

Om de geschoten ganzen op tijd bij de verwerker te krijgen is niet makkelijk, vooral 's zomers. Boeren of particulieren kunnen helpen door een koeling beschikbaar te stellen. Voor meer informatie: Nicolle Schatborn: 06-11310439

Dynamisch Perspectief

Boekbespreking

Dit is mijn hof

Chris de Stoop,
De Bezige Bij, 2015,
240 p, € 19,90

Tekst: Wim Goris

Ik begon het boek te lezen als een roman over een boerderij in de polder ten noordwesten van Antwerpen. Het inleidend citaat van John Steinbeck gaf mij de leesrichting aan: 'Ik ben er geweest en heb mezelf vragen gesteld,' zei Casy. 'Wat is er hier gebeurd? Waarom jagen ze de mensen van het land?' (Uit: De druiven der gramschap) Aan het eind van het boek besef ik het onthutsende antwoord op deze twee vragen. Ik zie nu wat er gebeurd is en waarom de boeren worden weggejaagd. Ik besef ook hoe ik zelf deel uitmaak van onze maatschappij die boeren uit het boerenland laat verdwijnen. Ik voel mij dus me-

de-slachtoffer én mede-dader. Het verhaal gaat moeiteloos over de grens van België en Nederland en verbindt ons met elkaar. Daarom vind ik *Dit is mijn hof* een magistraal boek.

De Vlaamse schrijver-journalist Chris de Stoop heeft tien boeken op zijn naam staan. Dit is mijn hof kreeg vijf drukken in twee maanden tijd. Het verhaal begint op de boerderij in de Zaligempolder waar de schrijver is geboren en opgegroeid. In de openingszin schrikken zijn broer en hij omdat er '... opeens kogels tegen het dak van de stal ketsen'. Vier pagina's verder blijkt het de jager te zijn die houtduiven vanachter het elzenbosje afschiet.

Sinds zijn broer is overleden, is De Stoop teruggekeerd naar zijn ouderlijke hoeve. Het oude boerenhuis, de oude varkensstal, de 'kromme buizen en roestige drinkbakken' van het zoogkoeienbedrijf, tekenen het verval en de angst voor de toekomst. In het huis staat 'rommel op de tafel, beschimmelde borden in de gootsteen, spinnenwebben voor de ramen'. Moeder is onlangs in het verpleeghuis opgenomen. Vader is al lang overleden. Het huis vol herinneringen, de boomgaard, de dikbilkoeien in de grote schuur, kippen, half verwilderde boerderijkatten, ganzen, kauwen, een merel, een manke waterhoen en vooral de zwaluwen. Het middelpunt van de boerderij was de grote mesthoop. 'Hoe meer mest, hoe meer koeien in de stal, hoe meer vruchten op het veld. "Mest is de God van de landbouw",

werd vroeger geschreven.'

'Er is geen leven meer op het erf'. Vanuit zijn hof beziet de schrijver de omgeving van zijn Zaligempolder. De stad en de industriële landbouw dringen op. 'De verte is weg'. 'De groenen' hebben de oude naam 'Saleghemkreen' teruggehaald om hun pleidooi voor de ontwikkeling van natuur op het eeuwenoude boerenland kracht bij te zetten. Jarenlang hebben 'de groenen' zich samen met de boeren verzet tegen de aanleg van nieuwe dokken bij Antwerpen (vergelijkbaar met de concurrerende Maasvlakte bij Rotterdam), rondom het polderdorp Doel. Tevergeefs. De economische drijfkracht van de Antwerpse haven gaf uiteindelijk de doorslag.

Daarna hebben de natuurorganisaties, 'de groenen', het roer omgegooid. Zij werken nu sa-

*'Hoeveel onttovering
kunnen mens en natuur
verdragen?'*

men met de Antwerpse haven. Daarover gaat de rest van het boek, dat daarmee een uitgesproken documentair karakter krijgt. Bij 'Natuurhuis Panne-weel' in de buurt staat een dozijn informatieborden. 'Hoe meer borden er staan, hoe meer de natuur aan fascinatie verliest. Hoeveel onttovering kunnen mens en natuur verdragen? Ik mag er nog naar kijken, ik krijg deskundige informatie, maar ik maak er geen deel meer van uit', zegt de auteur (p 34).

Met het 'intergetijdengebied Hedwige-Prosperpolder' passeren wij de grens met Zeeuws-Vlaanderen en komen wij in de Nederlandse Hedwige-polder, eigendom van de steenrijke Belgische baggeraar Gery de Cloedt. In de ogen van De Cloedt zijn groene project-ontwikkelaars bezig met het aanleggen van '... zelfbedachte, zelfgemaakte natuur, naar gelang de wensen en de mode van het moment. Als de haven verder opschuift, claimen de groenen weer andere grond om het verlies aan natuur te compenseren'. Boerderijen worden onteigend en afgebroken voor de herintroductie van kluten, de bescherming van de rugstreep-pad en de ontdekking van de

uitgestorven stippelzegge aan de hand van Europese vogel- en habitatrictlijnen. Het is een natuur '... waar de mens niet in thuis hoort, waaraan hij vreemd is' (p102), schrijft De Stoop.

Zo is Dit is mijn hof een éénpersoons actiegroep (met héél veel lezers!) geworden, een boeiende beschrijving van de ontwikkeling tussen de boeren en 'de groene maffia'. Hoe doen BD-boeren in de omgeving van natuurgebieden dat eigenlijk, vraag ik me af. Waar ligt de kracht van onze natuur- en maatschappij-betrokken BD-boerderijen (ook met een 'mesthoop in het middelpunt')? Hoe ligt de verhouding van onze boeren met natuurorganisaties en overheden en hoe steunen wij elkaar?

Chris de Stoop verwijst enkele malen naar Reinaert de vos die in middeleeuwse verhalen door deze landstrekten zwierf en zijn beruchte streken uithaalde. Door de manier waarop De Stoop enkele tegenstanders tententius beschrijft en citeert om zijn verhaal scherp neer te zetten, doet hij mij denken aan een hedendaagse Reinaert de vos. Daarmee past hij moeiteloos in deze Dynamisch Perspectief, waarin 'vechten tegen de draak' het thema is.

Onkruid beheren - inlevend waarnemen als inspiratie

"Waar heb je 'verzachtend begrenzen' toegepast?" Deze vraag werd gesteld aan de tien deelnemers aan de workshop 'Onkruid beheren - inlevend waarnemen als inspiratie' in 2011. Een verslag van deze workshop, die Geert-Jan van der Burgt (Louis Bolk Instituut) organiseerde als uitvloeisel van zijn gelijknamig onderzoeksproject en publicatie, staat in DP2012-1 en is na te lezen via bdvereniging.nl/dp.

Het antwoord van een van de deelnemers: "Waar ik 'verzachtend begrenzen' heb toegepast? Nou, toen ik vanmiddag hierheen vertrok, hadden jochies bij mij aangebeld en zich snel uit de voeten gemaakt. Belle-tje trekken. Bij het vertrek reed toevallig langs hen op. Raampje open: "Jullie mogen best bij mij een kopje thee komen drinken, maar dan moet je wel iets langer bij de deur blijven staan."

'Verzachtend begrenzen' is de karakterisering van de akkermelkdistel, nadat de methodiek 'inlevend waarnemen' erop is toegepast. Het rapport Onkruid beheren - inlevend waarnemen als inspiratie (2011) is te downloaden via louisbolk.nl.

DP

Theater-productie over Monsanto

Het Monsanto Tribunaal vindt 14 tot 16 oktober plaats in Den Haag. Het is een internationaal initiatief om zaden- en bestrijdingsmiddelenbedrijf Monsanto aansprakelijk te stellen voor schendingen van mensenrechten, voor misdaden tegen de menselijkheid en voor ecocide. Vooraanstaande rechters zullen getuigenissen horen van slachtoffers. Rondom het tribunaal worden allerlei activiteiten georganiseerd.

Het tribunaal inspireerde Marieke Vingerhoets (18) om een danstheaterproductie op poten te zetten, samen met klasgenoot Jansje Flügge. Marieke: "Ik ben net klaar met de vrijeschool. Ik wilde iets doen rondom het Monsanto Tribunaal. Op school hebben we toneel en dans gedaan, dus kwamen we op het idee om een danstheaterstuk te maken. Mijn profielwerkstuk ging over kapitalisme, antroposofie en Monsanto, dus ik wist er al het een en ander van."

Marieke's moeder hielp met het regelen van subsidies en ze vonden een professionele theatermaakster met Warmonderhof-diploma (Maureen Klijn) om

het script te schrijven. "We hebben net de eerste repetitie gehad en dat ging heel goed. We hebben een hele enthousiaste groep spelers gevonden via school en een oproep op facebook. We spelen 16 oktober in De Zalen in Den Haag (om 20 uur), en daarnaast gaan we in ieder geval op het Karel de Grote College in Nijmegen spelen, waar ik net af ben. Ook gaan we andere scholen benaderen om voor klas 4, 5 en 6 te spelen. Bedoeling is om dan na afloop met de klas in gesprek te gaan, bij maatschappijleer bijvoorbeeld. Onze boodschap is niet 'dit is fout', maar we willen dat mensen er zelf over na gaan denken. Monsanto is niet 'het kwaad' en de baas van dit bedrijf is niet een slecht persoon. Maar het huidige systeem heeft het zo gemaakt, dat een bedrijf rechten heeft zonder de plichten die daarbij horen. Ik vind zelf de techniek van genetische manipulatie best heel interessant, maar de manier waarop het gebruikt wordt is niet goed." "Er is een scene waarin de baas van MONZADO – zoals het bedrijf in ons stuk heet – zijn jaarlijkse speech aan het voorbe-

Ingezonden brief

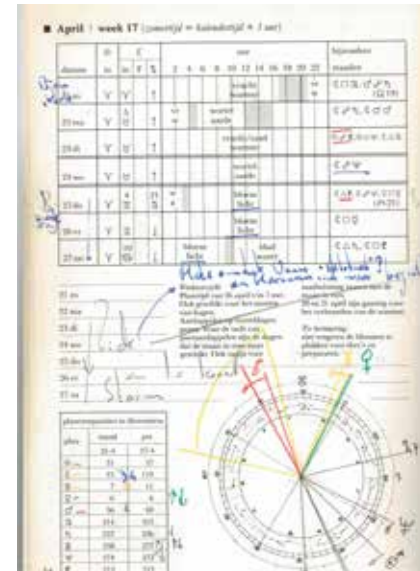
Bewust waarnemen

Guurtje Kieft reageerde in de laatste Dynamisch Perspectief (DP2016-4) op het artikel 'Hoe komen cultus en cultuur weer samen?', dat in DP2016-3 verscheen. Op het moment dat de boer een bodembewerking doet, voltrekt hij een cultische handeling: hij verbindt Aarde en Kosmos. Dit kan ook het geval zijn als hij de preparaten gebruikt. Het is inderdaad zo dat we dan in wezen met wezens samenwerken, ook als we ons dat niet bewust zijn.

reiden is. Hij komt er niet goed uit en roept er twee adviseurs bij: de ene weet alles van verleiding en reclame, de andere van techniek en mechanisering. Het wordt nergens gezegd, maar wie thuis is in antroposofie zal herkennen dat deze raadslieden op Lucifer en Ahriman zijn geïnspireerd. We maken zichtbaar hoe deze krachten in het bedrijf samenwerken."

Kijk voor meer info en optredens op aardigbeheer.org

Het is Guurtjes diepste wens dat wij ons dat wel bewust worden. Maar het bewust waarnemen van geestelijke wezens zal voor de meesten onder ons nog niet weggelegd zijn. Wel kunnen we, door met behulp van de zaaiakalender bewust waarnemingen te doen, ons voelen scholen. We nemen dan niet de wezens als wezens waar, maar wel de werking die van hen uitgaat. Vervolgen we deze scholingsweg dan zullen we vroeger of later ook de wezens ontmoeten.

Het begint met het ervaren van de jaarbeweging van de Zon, en vooral van de drie bewegingen van de maan:

- 1 opstijgen en dalen in de dierenriem,
- 2 naderbij komen en verder weg gaan ten opzichte van de aarde, en
- 3 de schijngestalten (die herhalen zich immers alle binnen een maand, zodat een ervaren en voelen daar als eerste kan optreden)

Het is lang geleden dat de BD-Vereniging (slechts één keer) de zaaikalender een heel specifieke vorm heeft gegeven. Dat was in 1985. Toen kon je bewegingen van de planeten iedere week intekenen. Op de foto kun je zien hoe het er uit zag. Voor mijn beleving en het ervaren van de krachten en de werkingen, was het belangrijk dat ik ook de beweging van de maan daarbij intekende: de gele lijn in de tekening links boven presenteert de beweging van de maan. Zo lukte het mij tot in het voelen te ervaren wat het betekent als de maan dichtbij de aarde of laag in de dierenriem komt; het beklemt me letterlijk.

Het dagelijks waarnemen aan de hand van zo'n tekening was voor mij de ingang. Zo leerde ik ook de knopen, opposities en samenstanden bij mij zelf maar ook in het gedrag van anderen te herkennen.

Harry van Trotsenburg

milkandhealth.com

'Vraag: Melk bevat veel vet, moet ik niet bang zijn om te dik te worden?' 'Antwoord: Van elk levensmiddel dat veel calorieën bevat, kan men dik worden. Kalfjes die grote hoeveelheden melk opnemen, nemen sterker in gewicht toe dan diegene die slechts 6 liter per dag drinken. Onderzoek naar overgewicht toont echter aan, dat mensen die zich met volle melk en volvette kaas voeden slanker blijven dan diegene die voor de magere producten gaan. De verklaring is, dat er a) een sterker gevoel van verzadiging is en b) mensen minder suikerhoudende producten nemen.'

Dit is een van de vele vragen en antwoorden op de nieuwe website milkandhealth.com, samengesteld door Ton Baars. Hij is senior onderzoeker voor melkqualiteit en dierwelzijn op het Zwitserse Forschungsinstitut für Biologische Landbau (FiBL). Allerlei onderwerpen komen aan bod. Is rauwe melk gevaarlijk of juist gezond? Hoe lang duurt het voor een kalf uitgegroeid is en zelf melk geeft? Hoe wordt de darmflora beïnvloed? Hoe functioneert de immuniteit? Waarom drinken we eigenlijk melk?

Kijk op milkandhealth.com

Agenda

26/9, 6/10, 24/10, 3/11,
21/11

Warmonderhof Avondklas

Openbare avonden bij Warmonderhof in Dron-ten. 26/9: Jan Graafland van Weleda over het wonder van 'potentiëren' en 'dynamiseren'. 6/10: Jorrit Kiewik van Youth Food Movement over 'Wat gaat er mis in de voedselketen'. 24/10: Volkert Engelsman van Eosta over transparantie in wereldhandel. 3/11 Jos Willemse van Odin en Ellen Krul van Gaos over 'Een bijenvolk op elke BD-boerderij'. 21/11 Richard van Pelt en Mariska Slot over natuur- en akkerbeheer door varkens. Zie warmonderhof.nl

27 september

Naar een nieuwe definitie van gezondheid

Lezing door Machteld Huber, arts-onderzoeker en oprichter van het Institute for Positive Health. Eerste lezing in de cyclus 'Ziekte en betekenisgeving' om

20 uur in Zeist. Zie antrovista.nl/agenda

Vanaf 1 oktober

Barstensvol leven! 2016

Op zoek naar inspiratie, naar vitaliserende voeding voor hoofd, hart, lijf en leden? Meer weten over Demeter voedingskwaliteit en bio-dynamische landbouw? Leer het bij de jaarop-leiding Barstensvol Leven van Kraaybeekerhof Academie in Driebergen. Zie kraaybeekerhof.nl

Vanaf 1 oktober

Een nieuwe visie op economie

Zes bijeenkomsten op zaterdagochtend in natuurvoedingswinkel De Blauwe Bloem in Gent, waar sociale driegeleding en associatieve economie met veel passie in praktijk wordt gebracht. Zie aevereniging.org

5 oktober

Demeter Jaarcongres

Op BD-boerderij Zon-nehoeve in Zeewolde

met als thema 'Land-bouw-CULTUUR van de toekomst', zie pag 8

5 oktober

Economie vernieuwen

Informatieavond over het 'Scholingstraject Economie vernieuwen in het dagelijkse (werk) leven'. Door Jan Saal en Ingrid Busink in Zutphen. Zie jansaal.nl

7 oktober

Respect voor wat wij eten

Werkconferentie in Den Haag met o.a. Marianne Thieme en Herman Wijffels. Zie iona.nl

7-9 oktober

Experimentele gastronomie

Sterrenchef Jef Schuur en topchef Luc Kusters koken experimentele diners ism Steinbeisser in het Amsterdamse Lloyd Hotel: biologisch, plantaardig (vegan), speciaal ontworpen bestek, handgeblazen glas en servies. Zie steinbeisser.org

7 okt - 2 dec

Cursus Agro-ecologie

Cursus op 5 vrijdagen door Erik Krosenbrink van Landwijzer in Antwerpen. Systeembena-dering van de biologische landbouw staat centraal. Zie landwijzer.be

10 oktober

Bionext netwerk-event

Voor de biologische sector in Zeist. Thema is True Pricing. Met sprekers Raymond Schrijver (Alterra), Volkert Engelsman (Eosta), Jan Huijgen (boer, docent en filosoof) en Michiel Wagener (Triodos Bank).

14-16 oktober

Monsanto Tribunaal

Rechters spreken zich in Den Haag uit over vermeende misdaden door Monsanto. Op 16 okt om 20 uur speelt theatergroep ZAAI de performance MONZADO over vragen als 'Van wie is het leven?' en 'Van wie is de Aarde?'. Zie pag 30

15 oktober

Appelsapdag

De mobiele sap-pers staat bij de open dag van BD-boerderij 't Leeuweriksveld bij Emmen. Je kunt je appels en peren laten persen, standjes bezoeken, op rondleiding door de tuinen en info krijgen over de staatsvrije school 't Leeuweriksveld. Zie leeuweriksveld.nl

22 oktober

Zuurdesembrood bakken

Cursusdag bij Kraaybeekerhof in Driebergen door Ineke Berentschot; voor iedereen die altijd al zelf eens zuurdesembrood heeft willen bakken of zijn/haar techniek wil verbeteren. Elke deelnemer neemt het zelfgebakken brood en een zuurdesemstarter mee naar huis. Zie kraaybeekerhof.nl

25 okt en 22 nov

Gezond Zoet

Twee (los te volgen) avond-kookdemonstraties over taarten en andere lekkernijen zonder

suiker en zonder zuivel in Rotterdam met docent Iris Adric. Zie gim-selacademy.nl

25-26 november

Natuurwezens

Tweedaagse cursus door Michiel Rietveld in Hex (België). Voor info en inschrijving: rosette-hendrix@hotmail.com

30 okt en 27 nov

Verhalen- proeverij

Op Landgoed Kraaybeekerhof in Driebergen, elke laatste zondag van de maand. Met hapjes en drankjes luisteren naar een verhalenverteller. Zie kraaybeekerhof.nl

30 oktober in België

5 of 13 nov in Haarlem

Vegetarisch compost- preparaat

Themadag door Carmencita de Ruiters van Stichting de Zonnetuin: leer je eigen compostpreparaat maken door met al je aandacht plantenmateriaal te verwrijven in een vijzel, om het in ver-

binding te brengen met de Geestelijke Krachten uit de planetensferen. In Olen (België) op 30 oktober. Kosten: €60 incl. de preparatenplanten. Info: Kristof Vervynck, kristofvervynck@hotmail.com. Zie wereldwerf.be
In Haarlem op 5 of 13 nov. Kosten: €50 incl. de preparatenplanten. Info: Carmencita de Ruiters, 023-5277953. Zie dezonnetuin.org

5 november

Bodembeleefdag

Cursusdag bij Kraaybeekerhof in Driebergen door Ruud Hendriks. Neem wat aarde mee uit eigen tuin. Ontdek de sterke en zwakke kanten van jouw bodem en leer hoe je jouw grond het beste kunt verzorgen. Zie kraaybeekerhof.nl

16 november

Koken zonder gluten

Kookdemonstratie in Rotterdam door Ilonka Cirk over koken zonder gluten: er zijn veel meer mogelijkheden

dan je denkt. Zie gim-selacademy.nl

Vanaf 18 november

Kwantum Landbouw

Voor het derde jaar organiseert Gaia Sira de cursus 'Kwantum Landbouw – vernieuwing in de praktijk' door Henk Kieft. Met elektromagnetische technieken en mindfulness methoden wordt gewerkt aan het herstellen van balans van (een aspect van) een landbouwbedrijf. Dat wordt bij 7 van de 10 bijeenkomsten in de praktijk van een boer gedemonstreerd. Zie gaiasira.nl

24 en 25 november

Fruitteelt- conferentie

Internationale conferentie in Dornach over biodynamische fruitteelt. Zie sektion-landwirtschaft.org

3 en 10 december

Sterrencursus

Tweedaagse cursus bij Kraaybeekerhof in Driebergen met Lies-

beth Bisterbosch over de dierenriembeelden als 12 verschillende kwaliteiten van de zon in het jaarverloop. Met loopoefeningen om de beweging van de sterrenbeelden te ervaren. Bij helder weer sterren waarnemen. Zie kraaybeekerhof.nl

9 dec-4 mrt

Sterrencursus

Drie weekenden (9-10 dec, 10-11 febr, 3-4 mrt) op Boerderij De Bronne in Herzele (B). Michiel Rietveld laat zijn licht schijnen over invloeden van sterren en planeten op plantengroei, dieren en mensen. Meer info en aanmelding (vóór 28 sept): Sarah Michels, 0032(0)485-628425, michelssarah@hotmail.com

Vanaf 9 januari 2017

Dynamisch leven en werken in de tuin

De basiscursus 'Dynamisch leven en werken in de tuin' van Stichting de Zonnetuin start 9 januari in Haarlem

en wordt gegeven door Carmencita de Ruiters. Gedurende 10 weken verdiepen we ons o.a. in de aarde en de kosmos en het werken op de juiste momenten. Hoe kun je een bewuste verbinding leggen met de Geestelijke Krachten uit de planetensferen, de sterrenwerelden en de natuurwezens en elementaren? Kosten € 200,-. Opgave bij Carmencita 023-5277953. Zie dezonnetuin.org

1-4 februari

BD-conferentie

Jaarlijkse internationale conferentie in Dornach, met als thema 'Een vruchtbare bodem creëren - van natuur naar cultuur'.

24 februari

Winter- conferentie

Van de BD-Vereniging met thema 'Levenskrachten en preparaten'. Zie tzt bdvereniging.nl

Foto: Ruben Segers

Doe mee en steun de BD Alle drie

"Ik heb voor mijn bedrijf helemaal geen Demeter-licentie. Kan ik dan toch lid worden van de BD-Vereniging?"

Ja, natuurlijk! De BD-Vereniging is een club van boeren en burgers. Alle mensen met belangstelling voor biologisch-dynamische landbouw zijn welkom.

Wil jij

- ... meer weten over biologisch-dynamische landbouw?
- ... op de hoogte zijn van de actuele ontwikkelingen?
- ... een platform hebben voor uitwisseling en gesprek?

Word dan nu lid van de BD-Vereniging, dan heb je het alle drie!!!!

De contributie bedraagt € 40 per kalenderjaar. Je ontvangt daarvoor vijf maal per jaar het ledenblad Dynamisch Perspectief, plus een themanummer over BD-landbouw. Meld je aan op bdvereniging.nl. Als welkomstpremie ligt de DVD Dansen met gehoorde dames voor je klaar.

Lid worden van de BD-Vereniging?
Gewoon doen!
bdvereniging.nl
0850-609044
info@bdvereniging.nl

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF
2016 - SEPTEMBER - nr 5

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 6x per jaar.
ISSN 1389-7438
© BD-Vereniging.

Redactie Ellen Winkel (hoofdredacteur), Luc Ambagts, Andries Palmboom, Wim Goris, Gineke de Graaf, Petra Derksen.

Sluitingsdatum kopij 10 oktober, agendaberichten 31 oktober. DP2016-5 verschijnt 26 november

Coverfoto Sla-les door Anna van Oostwaard bij de 'BD-Zomerschool'. Foto: Ruben Segers

Vormgeving Fingerprint, Gerda Peters.

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding met uitwisseling, scholing, onderzoek, advies en publicaties.

Contributie per jaar € 40,- Jongerenlid (t/m 23 jaar) € 20,- Studentenlid (t/m 27 jaar) € 20,- Beroepslid: € 100,-

Bestuur Piet van IJendoorn (voorzitter), Derk Klein Bramel (secretaris), Maria van Boxtel (penningmeester), Karin Stolk (BD-jong), vacature.

Bureau BD-Vereniging
Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon: 0850 609 044
mail: info@bdvereniging.nl
web: bdvereniging.nl
IBAN: NL 04 INGB 0000147485
t.n.v. Ver voor BD-landbouw

Medewerkers Luc Ambagts (projecten), Bram Gordijn (administratie).

Schenkingen De inkomsten van de BD-Vereniging bestaan naast de contributie voor een belangrijk deel uit schenkingen. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen nut beogende instelling (ANBI). Legaten zijn vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Neem voor informatie over (periodiek) schenken contact op met het bureau.

BD-beroepsontwikkeling Leden die in gesprek willen over de ontwikkeling van hun werk kunnen via het bureau contact opnemen met Luc Ambagts.

BD-Jong Activiteiten voor en door jongeren. Voor info, neem contact op met Karin Stolk via bd-jong@bdvereniging.nl

BD-preparaten en materialen daarvoor zijn te bestellen via degroenenhof.nl, of 06 36581305

Spreeuwensprookje

Peet de Krom van BD-tuinderij De Kromme Lepel ging in mei met de wiedzmachine door een perceel spruiten. Op een gegeven moment kon hij niet meer normaal ademen. "Ik was aan het einde van een rij en er fladderden duizenden koolmotjes om mij heen. Een tijdje daarna zaten de spruiten barstensvol met rupsjes, met als gevolg 'venstervreterij' in de spruiten, in heel het perceel. Ik was eigenlijk vastbesloten om alles om te frezen. Het was zo desastreus, ik heb het nog nooit in die mate gezien." De buurman van De Kromme Lepel is bloementeler. De bloementelers in de omgeving waren al gewaarschuwd voor de invasie van de motjes. De omstandigheden voor de koolmotjes waren begin dit voorjaar ideaal. "Dus de gangbare spuitwereld was al uitgerukt om alles kapot te spuiten wat ze zagen." De aantasting door de motjes was vreselijk om te zien, zo geeft Peet aan. "Een normaal mens had alles omgefreesd, daar ben ik van overtuigd. Maar iets in mij weerhield me om dat te doen. Al de arbeid en de kosten voor dit veld waren al gemaakt. Het veld stond mooi schoon en was echt een plaatje."

Als in een sprookje zag Peet op een gegeven moment een zwerm spreeuwen aan komen vliegen. De zwerm landde op de hoek van het veld met spruiten. "Ze vielen er in en na drie tot vier minuten sprong de zwerm omhoog en ze werkten die ochtend een deel van het veld met spruiten af. Ze vraten de rupsjes op. En de volgende dag pakten ze precies het stuk ernaast. Zo hebben ze in een week tijd alle rupsjes opgegeten. En na tien dagen was de hele kolonie weg."

Peet is er van overtuigd dat hieruit maar weer blijkt dat de natuur zichzelf regelt. "De aantasting was zo gigantisch, die kon ook alleen maar opgelost worden met grote aantallen." Hij had nooit gedacht dat zo'n grote zwerm spreeuwen ook iets goeds zou kunnen doen voor zijn gewassen. "Ik kom uit de aardbeienwereld en van nature zijn de spreeuwen in het kleinfruit echt een schrikbeeld." 🐦

Tekst: Lenneke Pors-Schot (ingekort overgenomen uit Biojournaal, 16 augustus 2016)

zuiver @zivel®

demeter

biodynamische kwaliteit

K

ZUIVER IN ZUIVEL

Kalfje bij de koe

Kalfje-bij-de-koe is voor Armando Kok een stap in de richting van een zo natuurlijk mogelijke melkveehouderij. Hij legt het uit:

“Bij ons lopen de kalfjes bij de melkkoeien in de kudde. Voor de moederkoe is het fijn om haar kind bij zich te houden: daarmee kan ze haar natuurlijke moederinstinct uitleven. Naast de jonge kalfjes heb ik ook graag wat koeienwijsheid – oudere koeien – in de kudde staan. Door die verschillende leeftijden vormen onze koeien een evenwichtige kudde: ik zie sterke sociale banden en ze helpen elkaar.”

Armando Kok

WWW.ZUIVERZUIVEL.NL

